

3. Arta ca reprezentare și expresie

Profesor: Constantin Aslam

Asistent: Cornel-Florin Moraru

@UNArte din București, 2017

Franz Marc – *The large blue horses* (1911)

Teoriile reprezentării și expresiei în modernitate

- Teoriile artei ca expresie și reprezentare sunt cele mai importante teorii ale artei din modernitate.
- Ele au apărut încă de la începutul modernității și și-au găsit expresia la unii dintre cei mai importanți filosofi moderni.
- **Teoria artei ca reprezentare stă la baza sistemului artelor frumoase, în timp ce teoria artei ca expresie stă la baza concepției moderne despre geniu și creație.**
- Deși sunt adesea prezentate separat, aceste două grupuri de teorii sunt în mod intim interconectate deoarece, așa cum arată Benedetto Croce, există **o unitate a expresiei și reprezentării.**

Orice reprezentare este expresia unei idei și, invers, orice expresie se concretizează la nivel mental într-o reprezentare.

Teoriile reprezentării și expresiei în postmodernitate

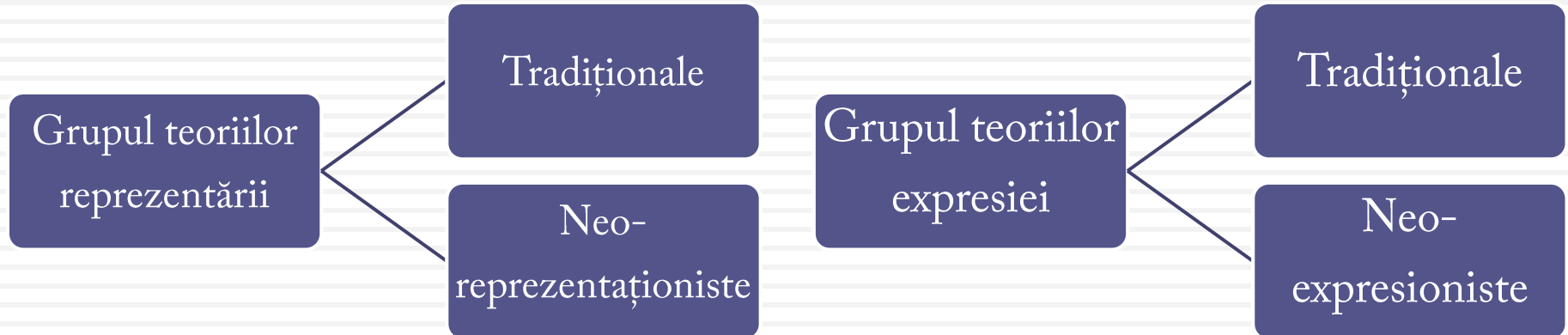
- Odată cu critica postmodernă a modernității, au apărut și o serie de mutații de sens în rândul teoriilor reprezentării și expresiei.
- Principalele critici ale gânditorilor postmoderni erau privitoare la faptul că teoriile tradiționale ale artei ca reprezentare și expresie aveau în vedere, în special, formele figurative de artă și nu se puteau explica la arta abstractă sau conceptuală.
- Rezultatul acestor mutații este numit **grupul teoriilor neo-reprezentationiste și grupul teoriilor neo-expresioniste**.

Teoriile neo-reprezentationiste și neo-expresioniste integrează în mod constructiv critica postmodernă și, spun promotorii lor, se pot aplica tuturor practicilor artei contemporane

Teoriile reprezentării și expresiei ca grupuri de teorii

- Întrucât nu putem vorbi, nici în cazul reprezentării, nici cazul expresiei, despre o unică teorie, trebuie să vorbim despre **grupuri de teorii**, care se ierarhizează în funcție de sensurile conceptelor de „reprezentare”, respectiv „expresie”, după cum urmează:

Teoriile tradiționale ale reprezentării

- În sensul tradițional, reprezentarea este gândită ca o **image** a obiectului original, făcută prin intermediul **imitației** și care implică **asemănarea** dintre model și copie.
- Acest sens al reprezentării este prezent încă de la începutul modernității în tratatele de filosofia artei și este unul **restrictiv în cel puțin două sensuri de vedere**:
 - 1) Întrucât implică **asemănarea** dintre copie și model, ideea tradițională de reprezentare se aplică doar **operelor de artă figurativă**.
 - 2) Întrucât **asemănarea perfectă** dintre model și copie implică o confuzie a celor două, idealul teoriilor tradiționale ale reprezentării era acela de a crea **iluzia realității** => Lucru însă imposibil în cazul artei abstracte/conceptuale.

Teoriile neo-reprezentationiste

- Odată cu apariția artei non-figurative, teoria artei ca reprezentare a intrat într-un impas, din care nu a putut ieși decât excluzând din înțelesurile reprezentării cele două componente restrictive: **ideea de asemănare** și **ideea de iluzionare**.
- În teoriile neo-reprezentationiste avem de-a face cu **un sens extins** al conceptului de reprezentare, care implică următoarele înțelesuri principale:
 - 1) Reprezentarea în calitate de **convenție**
 - 2) Reprezentarea în calitate de **simbol**
 - 3) Reprezentarea ca **intuiție naturală nemijlocită**

Reprezentare și convenție

- Ideea reprezentării în calitate de **convenție** implică faptul că fiecare formă de artă are diverse convenții, consimțite în mod tacit de toți cei ce iau parte la lumea artei.
- Din acest punct de vedere, reprezentarea nu trebuie să implice asemănarea dintre copie și model.
 - *Ex. Propoziția „Culoarea albastru reprezintă în iconografia creștină ideea de spirit” nu implică o asemănare între spirit și culoarea albastru.*
- În calitate de **convenție**, ideea de reprezentare elimină problemele ridicate de teoria tradițională a reprezentării, dar ridică o altă problemă: aceea că **înțelegerea convențiilor limbajului artistic nu este una nemediată, ci necesită un efort cognitiv**

Înțelegerea reprezentărilor abstracte necesită interiorizarea și înțelegerea limbajului artei.

Reprezentare și simbol

- Ideea reprezentării ca simbol se bazează pe faptul că mintea umană nu se poate referi în mod direct la **o realitate în sine**, ci doar în mod **simbolic**.
- Din această perspectivă, toate laturile culturii umane, printre care și arta, sunt văzute ca **forme simbolice** (Cf. Ernst Cassirer, *Filosofia formelor simbolice*).
- Arta, ca și restul laturilor culturii nu sunt **copii fidele** ale realității, ci simboluri produse de conștiință, care **transfigurează** (mai mult sau mai puțin) **realitatea însăși**.

Reprezentarea ca simbol se referă la faptul că reprezentările produse de spiritul uman (inclusiv cele artistice) ajung să ia locul „realității înseși” și, în același timp, să exprime prejudecățile culturale sau Weltanschauung-ul omului.

Reprezentare și intuiție

- Odată cu începutul secolului al XX-lea, s-a arătat, în diverse științe socio-umane (psihologie, sociologie, antropologie etc.) că modul în care înțelegem **reprezentarea artistică** nu seamănă deloc cu modul în care înțelegem **limbajul în genere**.
- Dacă limbajul trebuie învățat, se pare că intuim în mod natural ceea ce arta exprimă.
- Chiar și când opera de artă nu prezintă un sens evident (ca în cazul artei abstracte), tindem să **înțelegem ceva** din artă tot la fel de natural cum **înțelegem ceva** din lumea naturală.

Reprezentarea artistică se adresează în mod nemijlocit intuiției noastre și nu este o convenție sau un simbol, deoarece îi atribuim în mod imediat și natural un sens.

Teoriile tradiționale ale expresiei

- În categoria teoriilor tradiționale ale expresiei se încadrează acele teorii ce au în comun un set de ipoteze specifice gândirii moderne:
 - 1) **Expresia presupune intenția artistului:** prin opera de artă artistul își exprimă în mod voit și intenționat sentimentele.
 - 2) **Expresia se referă la un conținut simțit și înțeles de către artist:** artistul nu poate exprima ceea ce nu știe că simte (ex. conținuturile inconștiente)
 - 3) **Procesul de expresie artistică duce la lămurirea sentimentelor artistului => Valoare cognitivă a artei.**

Din perspectiva teoriilor tradiționale ale expresiei , opera de artă este un obiect expresiv, creat în mod intenționat de artist, care exprimă o trăire la început vagă și are scopul principal de a lămuri această trăire.

Teoriile neo-expresioniste ale artei

- O trăsătură esențială a teoriilor neo-expresioniste este încercarea de a elimina referințele la procesul de creație și la intenția artistului.
- Motivul acestei eliminări este faptul că referința la procesul de creație și la intenția artistului aduc în discuție problematica modernă a **geniului creator**, idee criticată de gânditorii postmoderni pe motivul că **ideea de geniu este un concept ce nu poate fi justificat experimental.**

Teoriile neo-expresioniste încercă să conceapă „o expresivitate fără expresie” => Este suficient ca o operă de artă să exprime un mesaj pentru privitor, fără ca artistul să fi intenționat acest lucru prin procesul de creație.

Opera de artă ca metaforă

- În grupul teoriilor neo-expresioniste, există un subgrup în care expresivitatea operei de artă este definită în conformitate cu mecanismele metaforei:
 - **Caracterul metaforic al artei** = înzestrarea unui obiect neînsuflețit cu proprietăți expresive care, în mod strict, se găsesc doar în conștiința umană (*ex. Când spunem că un tablou exprimă tristețe, vorbim în mod metaforic deoarece o pânză colorată nu poate exprima, propriu-zis, nimic. Noi suntem cei ce atribuim obiectului estetic o semnificație.*)
- Datorită expresivității, opera de artă poate fi gândită după modelul metaforei – ea „evocă” în mod imediat diverse fenomene intime conștiinței privitorului (ex. un sentiment, o emoție, o trăire etc.) și străine operei ca **obiect fizic**.

Prin metaforicitate, omul surprinde în opera de artă ceva ce, în mod concret, aparține doar umanului.

Opera de artă ca „lume exprimată”

- Filosoful francez Mikel Dufrenne, vorbește despre lumea operei de artă ca având două aspecte – *lumea reprezentată* și *lumea exprimată*.
 - 1. **Lumea reprezentată** – imagine a lumii reale, care conferă operei de artă un „surogat de obiectivitate”
 - 2. **Lumea exprimată** – Modul în care artistul „însuflețește” și „deformează” în scopuri estetice lumea reprezentată.
- Lumea reprezentată într-o operă de artă poate fi deformată până la nerecunoaștere de lumea exprimată, ca în cazul artei abstracte, la fel cum lumea exprimată își poate pierde pregnanța atunci când se urmărește reprezentarea fidelă.

Lumea reprezentată este suportul lumii exprimate, care nu este decât expresia unor emoții ce țin de subiectul care privește.

Concluzii finale

- Teoriile reprezentării și expresiei sunt cele mai importante teorii ale artei din modernitate.
- Ele își fac apariția la începutul modernității și sunt o constantă a tratatelor de filosofia artei până în secolul al XIX-lea.
- Teoriile reprezentării și ale expresiei au rezistat criticii postmoderne asupra modernității, dând naștere teoriilor neo-reprezentationiste și neo-expresioniste.
- Dacă teoriile tradiționale ale reprezentării și expresiei se aplică în special practicilor artistice din sec. XVIII-XIX, **teoriile neo-reprezentationiste și neo-expresioniste pot fi aplicate și practicilor artistice contemporane.**